

RUSYA'DA DİN-DEVLET İLİŞKİSİ VE KİLİSENİN DIŞ POLİTİKADAKİ ETKİSİ

Mokhmad Akhiyadov

İNSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, Mokhmad, "Rusya'da Din-Devlet İlişkisi ve Kilisenin Dış Politikadaki Etkisi", İNSAMER, 16.01.2019.

 Analiz

10. yüzyılın sonunda Hristiyanlığın Rusya'nın resmî dini olarak kabul edilmesi sonucunda Ortodoksluk, Rus kimliğinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren Rus Ortodoks Kilisesi'nin devlet ile olan ilişkisi, Rusya'nın sosyal ve siyasi hayatının en tartışmalı konulardan biri olagelmıştır. En son, Aralık 2018'de Letonya'nın KGB arşivlerini internette serbest erişime açmasıyla mevcut Moskova Patrikhanesi'nde oldukça önemli görevlerde bulunan din adamlarının SSCB döneminde KGB ile olan bağlantılarının ortaya çıkması üzerine, kilise-devlet ilişkisi yine Rusya'nın gündemine gelmiştir. Günümüz Rusya'sında siyasal ve dinsel otorite arasındaki ilişkinin aldığı şekli anlayabilmek için, ilk önce tarihsel süreç içerisinde yaşanan süreklilik ve değişimleri açıklamak gerekir.

988'de Ortodoksluğu seçen Ruslar, din-devlet ilişkisi açısından Bizans'ta geçerli olan

"senfoni modelini" benimsemişlerdi. Devlet ile kilise arasındaki uyumu ve/veya eşitliği merkeze alan bu modele göre, tarafların bir yandan birbirini desteklemesi bir yandan da karşı tarafın yetki alanına karışmaması ve onun bağımsızlığını zedeleyecek harekette bulunmaması gerekmektedir. Farklı bir ifade ile kilise, devletin siyasi hedeflerine destek verirken devlet, dinin koruyucusu görevini üstlenmekteydi.

15. yüzyılda Osmanlı tehdidi ile karşılaşan Bizans'ın Papalığa verdiği tavizlerden rahatsız olan Rus yönetici ve ruhban sınıfı, 1448'de İstanbul Patrikhanesi'nden ayrıldığını duyurarak Rum asıllı Moskova Metropoliti İsidor'u görevden uzaklaştırmış ve yerine Rus asıllı İon'u Rusya Metropoliti olarak tayin etmişti. Ancak 1589 yılına kadar olan dönemde Rusya'da patriklik kurumu tesis edilememişti. Bu tarihte Moskova Metropoliti olan İov'un Moskova

İNSAMER
IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Patriği olarak seçilmesi ile birlikte, Ortodoks Kilisesi'nin devlet içindeki gücü giderek artmaya başlamıştı. 17. yüzyıla gelindiğinde ülkenin yönetiminde artık çift başlılık ortaya çıkmış ve bu zaman kadar aralarında eşit ilişki geçerli olan kilise ve devlet, yeni bir siyasi mücadeleye girmişti. Büyük Petro döneminde ise, patriklik yerine, tamamen devlete bağlı olan ve Kutsal Sinod olarak adlandırılan kurum oluşturulunca, devlet ile kilise arasında 17. yüzyıla kadar geçerli olan "senfoni modeli" sona ermiş ve kilise siyasal otoritenin bir aracı haline dönüşmüştü. 19. yüzyılda kendini Osmanlı Devleti'nde yaşayan "Ortodoksların hamisi" olarak gören Rusya, kiliseyi bir dış politika aracı olarak daha fazla kullanmaya başlamıştı. Fakat bu dönemde devlet ve toplum nezdinde önemi artsa da kilise, devletin siyasi amaçlarına alet edilmekten kurtulamadığı gibi özerkliğine de kavuşamamıştı.

Daha 1917'deki Bolşevik Devrimi gerçekleşmeden, kilise kendi içinde ikiye ayrılmış, ruhban sınıfının mevcut statüsünden rahatsız olan ve "yenilikçi" adı verilen yeni bir hareket ortaya çıkmıştı. Kilise içindeki yenilikçiler, devrim neticesinde iktidarı ele geçiren komünistlerle yakın temas ve iş birliğine sıcak yaklaşmıştı. Ancak iktidara gelirken din özgürlüğü sözünü vererek ruhban sınıfının desteğini arkalarına alan Bolşevikler, devrimin üzerinden bir yıl geçmeden kiliseyi etkisizleştirmeye yönelik çeşitli baskılar uygulamaya başlamıştı. 1918-1941 arasında geçen 23 yıllık süreçte kiliselerin çoğu kapatılmış, on binlerce din adamı katledilmiş ve kilisenin sahip olduğu tüm mal varlığına devlet tarafından el konulmuştu.

1941 yılında Nazi Almanya'sının saldırısına uğrayan Sovyetler Birliği yönetimi, toplumu savaşa seferber etmek için Rus Ortodoks Kilisesi'nin yardımına ihtiyaç duymaya başlamıştı. 1924'ten sonra boş kalan patriklik, 1943'te yeni patriğin seçilmesi ile yeniden kurulmuştu. Aynı şekilde yeni kiliseler açılmaya başlanmış ve din adamlarının infazları da durdurulmuştu. Ne var ki siyasal otorite nezdinde

artık daha fazla önemsenmeye başlayan kilise, bağımsızlığına kavuşamamış, hatta tam tersine KGB tarafından yönetilen bir devlet kurumuna dönüşmüştü.

Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başındaki çöküşünün bir sonucu olarak, daha öncesinde KGB aracılığıyla sağlanan kilise üzerindeki devlet kontrolü sona ermişti. Bu dönemde Rus Ortodoks Kilisesi'nin en büyük hedefi, SSCB'nin dağılması sonucunda ülkede ortaya çıkan "dinî boşluk"tan yararlanarak Rusya'ya akın eden Batılı misyonerlerin etkilerini kırmaktı. Çünkü Rus Ortodoks Kilisesi, Rus toplumu üzerindeki nüfuzunu ve diğer dinsel örgütlenmeler arasındaki ayrıcalıklı konumunu kaybetmekten endişe duyuyordu. Bu endişenin bir sonucu olarak kilise 1990'lar Rusya'sındaki siyasi arenada etkin rol almaya başladı. Liberal Yeltsin yönetimi karşısındaki gelenekselci/Avrasyacı muhalefetle iş birliğini geliştiren kilisenin baskıları sonucunda, 1997'de kabul edilen kanun kapsamında, bir yandan Ortodoks Hıristiyanlık, Budizm, Musevilik ve İslam Rusya'nın "geleneksel dinleri" olarak kabul edildi, öte yandan da "harici inançların" faaliyetlerine sınırlamalar getirildi. Söz konusu kanunun bir diğer sonucu ise, Rus Ortodoks Kilisesi'nin diğer dinî örgütlenmeler arasındaki ayrıcalıklı konumunun vurgulanmasıdır.

"Günümüz Rusya'sındaki kilise-devlet ilişkisi bir yönüyle Çarlık dönemine benzerken, diğer yönüyle Rus Ortodoks Kilisesi'nin tamamen KGB kontrolü altında bulunduğu SSCB dönemine de benzetilebilir."

Rus Ortodoks Kilisesi'nin elde ettiği bu ayrıcalıklı statünün başlattığı kilise ile devlet arasındaki siyasi ittifak, 2000'lere gelindiğinde neredeyse resmîleşti. İktidara geldiğinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rusya'nın dünyadaki rolüne dair kendi görüşlerini paylaştığını ve aynı zamanda Rus milliyetçiliğini kuvvetlendirdiğini anlayan Vladimir Putin, kiliseyi müttefiki olarak yanına çekti ve Rus toplumundaki konumunu güçlendirmeye koyuldu. Buna bağlı olarak bu dönemde, Sovyetler Birliği yönetimi tarafından el konulan mülklerinin kiliseye iadesini öngören

yasa kabul edildi. Bu durum, kiliseyi ülkenin en büyük toprak sahiplerinden biri haline getirdi. Son 18 yıl içinde devlet şirketleri tarafından SSCB döneminde tahrip edilen binlerce kilisenin restorasyonu için milyonlarca dolar yatırım yapıldı. 1990'ların başından itibaren, yaklaşık 25.000 Ortodoks kilisesi inşa veya restore edildi. Buna ek olarak, Rus Ortodoks Kilisesi toplumsal hayattaki rolünü önemli ölçüde genişleten haklar kazandı. Örneğin, 2010 yılında 19 bölgedeki devlet okullarında deneme amaçlı olarak Ortodoksluğa ilişkin derslerin okutulması talimatı verildi. 2012'de Putin'in üçüncü kez devlet başkanı koltuğuna oturmasıyla birlikte kilisenin diğer dinsel örgütlenmeler karşısındaki ayrıcalıklı statüsü büyük ölçüde genişletildi. 2016 yılında kabul edilen Terörle Mücadele Yasası kapsamında, resmî kurumların dışındaki herhangi bir dinî cemaatin misyonerlik faaliyetleri yasaklanarak Rus Ortodoks Kilisesi'nin dinî otoritesi daha da güçlendirildi.

Putin ve kilise arasındaki ittifakın en temel dayanağı ve birbirlerini desteklemelerinin sebebi, iki tarafın da Rus ulusal kimliğine ilişkin aynı görüşü paylaşmasıdır. Onlara göre, Rusya ne Batı'ya ne de Doğu'ya aittir. Ruslar, istisnai bir statüye sahip olan eşsiz bir toplumdur. Alexander Dugin'in ana ideoloğu olduğu bu görüş, devlet ve toplum arasındaki ilişkilere dair özel bir bakış geliştirmiştir. Buna göre, devlet egemen olmalı, kilise devletle iş birliğine açık olmalı, sivil toplum ise her zaman devleti ve kiliseyi desteklemelidir. Bu anlayış, iktidarın muhalefeti bastırma girişimlerinin yanı sıra, siyasi görüşleri kilisenin ve siyasal otoritenin görüşlerinden ayrılan STK ve dinî örgütlere baskı uygulama konusunda kilisenin devletle olan iş birliğini haklı çıkarmak için kullanılmaktadır.

Rusya'da devlet-kilise ittifakını güçlendiren bir diğer unsur ise, Rus Ortodoks Kilisesi'nin ana söylemi olan ve dinî otoriteyi belirli bir coğrafi bölge ile tanımlayan "kanonik toprak" anlayışıdır. Bununla birlikte Rus Ortodoks Kilisesi'nin komşu ülkelerdeki tüm Ortodoksları

tek bir kilisenin parçaları olarak değerlendiren "Rus/Slav dünyası" söylemi, Rusya'nın yakın çevresinde etkili ve tek güç olmasını hedefleyen Putin yönetimi için kiliseyi önemli bir dış politika aracı haline getirmiştir. Buna göre, uluslararası arenada, Rusya'nın temel misyonu Avrasya'nın tamamını kontrol etmektir. Rus Ortodoks Kilisesi ise, yumuşak gücün bir parçası olarak, Putin yönetiminin yakın çevre bölgesine yönelik yayılcı politikasına yardım etmelidir.

Hem Putin yönetimi hem de Rus Ortodoks Kilisesi, günümüzde Rusya ile Batı arasında devam eden anlaşmazlıkları bir medeniyetler çatışması olarak göstermeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, özellikle 2012'den itibaren Kremlin, Rusya'nın istisnai statüsüne olan vurgusunu arttırmış ve Putin'i Rusya'nın "koruyucu azizi" olarak göstermeye başlamıştır. İlk başta, Putin'in 2012'de üçüncü kez devlet başkanı olarak seçilmesiyle birlikte başlayan sokak protestolarına karşı siyasi otoritenin bir tepkisi olarak belirlenen bu politika, daha sonra ekonominin küçülmesine bağlı olarak Putin'in ülke içerisindeki reytinginin düşmeye başlamasına bir cevap olarak devam etmiştir. İktidara geldiğinden itibaren üçüncü dönem başkanlığına kadar olan süreçte, Putin yönetiminin meşruiyeti, Rus toplumunun yaşam standartlarını yükseltebilme kabiliyetine dayanıyordu. Bu, Rusya'ya sürekli sıcak para akışını sağlayan enerji kaynaklarının yüksek fiyatları sayesinde mümkün olabiliyordu. Çünkü Rusya'nın ekonomisi ham maddeye bağlı bir ekonomidir. Ancak Putin'in üçüncü dönem başkanlığı sırasında enerji kaynakları fiyatlarının aniden düşmeye başlaması ve 2014 sonrasında Batı'nın Rusya'ya yönelik uygulamaya koyduğu yaptırımlar birleşince, Rusya ekonomisi küçülmeye başladı. Bunun bir sonucu olarak da Putin'in halk nezdindeki desteği azalmaya başladı. Bu gelişmeler üzerine Kremlin ve Rus Ortodoks Kilisesi Putin'i, Batı'ya karşı Rusya'nın koruyucusu olarak tasvir etmeye başladı. Bu yapılırken de Batı kendi değerlerini Rusya'da yayarak Rus ulusal

kimliğini değiştirmeye ve Rusya'yı zayıflatmaya çalışan bir düşman olarak tanımlanmaktadır.

Ancak Rusya'da siyasi otoritenin her konuda kilise tarafından desteklendiğini söylemek yanlış olur. Bununla birlikte, Rus Ortodoks Kilisesi içinde devlete karşı herhangi bir muhalefet belirlediğinde, bu oluşum büyümeden hemen bastırılmaktadır. Bunun en açık örneği, Putin'in üçüncü defa devlet başkanlığına seçildiği 2012'de yaşandı. 2009'da Rus Ortodoks Kilisesi Patriği olarak seçilen Kiril, ilk üç yıl boyunca liberal politikalara yakın durduğu izlenimi verdi. Dönüm noktası ise, Putin'in 2012'de tekrar iktidara gelmesine karşı başlayan sokak protestoları oldu. Yüzbinlerin katılımıyla gerçekleşen protestoların başladığı tarihte Patrik Kiril, Putin yönetimini destekleme konusunda acele etmediği gibi, üstü kapalı olarak da protestocuları destekler nitelikte açıklamalarda bulundu. Fakat iktidara yakınlığıyla bilinen medyada, patriği lüks hayata düşkünlüğüyle eleştiren haberlerin çıkmaya başlamasıyla Rus Ortodoks Kilisesi söylemini değiştirerek, Moskova sokaklarını işgal eden protestocuların Batı'daki liberalizmin takipçileri olduğunu ve ülkeyi bölmeye çalıştıklarını ileri sürdü.

“Rusya'da devlet-kilise ittifakını güçlendiren bir diğer unsur, Rus Ortodoks Kilisesi'nin ana söylemi olan ve dinî otoriteyi belirli bir coğrafi bölge ile tanımlayan “kanonik toprak” anlayışıdır.”

Bu tarihten itibaren, Putin'i “tanrının mucizesi” olarak tanımlayan Patrik Kiril, Putin yönetiminin bütün politikalarını, kilisenin çıkarlarına ters düşse de, desteklemeye başladı. Bunun en son

örneği, Rusya'nın 2014'teki Kırım ilhacında ve sonrasında Ukrayna'nın doğu bölgesindeki ayrılıkçı gruplara destek vererek uygulamaya koyduğu yayılmacı politikasında, Rus Ortodoks Kilisesi'nin Putin yönetimini destekler nitelikteki pozisyonudur. Bir yanda Rus Ortodoks Kilisesi, Ukrayna'daki Ortodoksları “Rus dünyası” söylemi çerçevesine yerleştirerek kendisine bağlanmaları gerektiğini savunurken, öbür yanda Putin yönetimi, Ukrayna'ya yönelik takip ettiği yayılmacı politikası ile zaten Ukrayna Ortodoksları arasında var olan Moskova Patrikliği'nden ayrılma çabalarını daha da hızlandırdı. Rus Ortodoks Kilisesi, devletin takip ettiği bu politikanın kendi çıkarları açısından tamamen olumsuz sonuçlar yarattığının farkında olmasına rağmen devlet içindeki mevcut konumunu kaybetmemek için Putin yönetimine karşı çıkamamıştır.

Sonuç olarak, Rusya'daki kilise-devlet ilişkisinin birbirinden çok farklı süreçlerden geçerek günümüzde geldiği noktada; Rus Ortodoks Kilisesi ülkenin hem iç hem de dış politikasında devlet tarafından kullanılan bir yumuşak güç aracı haline dönüşmüştür. Putin dönemi, siyasi otoritenin başı olan Çar'ın aynı zamanda dinî otoritenin de başı sayıldığı 17. yüzyıl sonrası Çarlık dönemindeki din-devlet ilişki biçimine benzetilse de birçok noktada ondan farklıdır. Aynı zamanda, günümüz Rusya'sındaki kilise-devlet ilişkisi bir yönüyle Çarlık dönemine benzerken, diğer yönüyle Rus Ortodoks Kilisesi'nin tamamen KGB kontrolü altında bulunduğu SSCB dönemine de benzetilebilir. Bu bağlamda, Putin döneminin önceki dönemlerin bir karışımı olduğunu söylemek yerinde olur.